

Arheološka lokacija Malo brdo, Kalošević

Ago Mujkanović i Admir Agić, Tešanj 2018. godina

Rezime. Arheološko nalazište Malo brdo smješteno je u sjevernoj Bosni, općina Tešanj na brdu u sjeverozapadnom dijelu općine Tešanj. Prijašnjim istraživanjima potvrđeno je korištenje ove lokacije još u neolitsko doba kao i kontinuitet u kasnijem korištenju i boravku ljudi. Lokacija je smještena blizu drugih arheoloških lokacija (npr. neolitska lokacija Veliko brdo) sa kojima se može dovesti u kontekst, što je čini odličnim kandidatom za buduća istraživanja. Zanimljivo je da je lokacija Malo brdo najzapadnija lokacija vinčanske kulture do sada otkrivena. U mjesecu oktobru 2018. godine u organizaciji Muzeja u Tešnju a u okviru projekta zaštite arheoloških lokacija općine Tešanj ovo nalazište je ponovo aktuelizirano i pripremljeno za dalja istraživanja.

Ključne riječi. vinčanska kultura, sjeverna Bosna, neolit, radionica, proizvodnja sjekira, gabro

Osnovni podaci

Vrsta nalazišta: neolitska radionica

Oznaka nalazišta: AN-TES-020

Koordinate: 44.64813, 17.8993

Nadmorska visina: 194 m

Katastarska čestica: 417

Naziv parcele: Mali grič

Površina parcele: 1936 m²

Vlasništvo: I. Hatkić

Naselje: Kalošević

Uvodni dio. Područje općine Tešanj, kao i njena šira okolina, sjeverna Bosna, ima izuzetno bogatu prošlost doseljavanja i življenja. Tragove svog kretanja i zadržavanja na ovome prostoru ostavili su još paleolitski lovci i sakupljači, iz roda homo, čak i dosta prije dolaska Homo sapijensa, naših direktnih predaka u Europu. Sjeverna Bosna se geografski nalazi u okviru centralnoeuropskog panonskog bazena i to na njegovoj južnoj granici. Centralnoeuropski panonski bazen zatvoren je planinskim lancima Karpata, Dinarida i Alpa, osim na mjestima gdje najveća europska rijeka Dunav ulazi, tj. izlazi iz bazena. Sjeverna Bosna je geografska regija ograničena planinskim lancem Dinarida sa juga, rijekom Drinom sa istoka, rijekom Savom sa sjevera i rijekom Unom sa zapada.



SLIKA – Položaj sjeverne Bosne u Centralnoeuropskom panonskom bazenu

Rijeka Bosna je od najstarije prošlosti važna prirodna komunikacija između panonsko-

podunavskog prostora na sjeveru, te unutrašnjosti dinarskog područja, odnosno jadranskog zaleđa i istočne obale Jadranskog mora. Doline pritoka Bosne, Usora i Spreča, bile su važni migracioni pravci, kao i rijeka Ukrina koja povezuje ovaj teritorij sa rijekom Savom i dalje na sjever. Novija istraživanja su pokazala da se elementi kontinuiteta i homogenosti fenomena materijalne kulture češće nalaze kod zajednica koje su smještene u izoliranijim prostorima ili prostorima koji se ponovo naseljavaju, odnosno rekoloniziraju.



SLIKA – Položaj općine Tešanj u sjevernoj Bosni

Na osnovu do sad raspoloživih podataka i analiza, može se zaključiti da je područje sjeverne Bosne bilo intenzivno naseljavano i naseljen prostor tokom pleistocena. Osnovni dokaz tome je veliki broj arheoloških lokaliteta u dolinama rijeka i njihovih pritoka koje su gusto raspoređene, na kojima su pronađeni artefakti iz raznih doba. Pronađeni artefakti često su izmješani u slojevima zbog poznatih prirodnih djelovanja, kao i na većini

lokaliteta jugoistočne Europe. Ovo mješanje slojeva i artefakata dodatno otežava kreiranje osnove stratigrafske analize arheološkog lokaliteta. Oko 7.000. godine p. n. e. nastaje tzv. „klimatski optimum“, tokom koga se tope ledničke mase u Europi, pojas četinarskih šuma se pomjera ka sjeveru. Klima se menja, postaje topla i vlažna što je pogodovalo listopadnim šumama koje se šire u jugoistočnoj Europi. Ostaci flore i faune sadrže kosti sisara, ptica, riba, ljušturu puževa.



SLIKA – Rasprostanjenost Starčevačke kulture

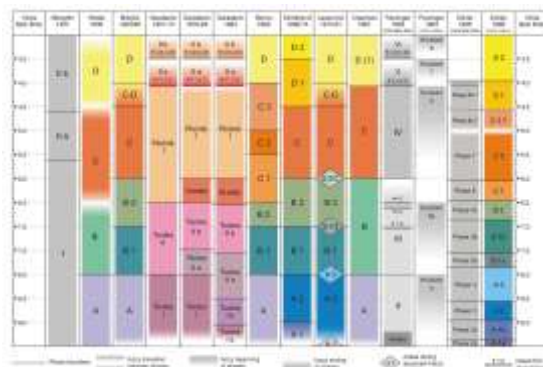
Na prostoru centralnog Balkana nosioci rane i srednje neolitske kulture pripadali su Starčevo-Kereš-Kriš kulturnom kompleksu. Ovaj naziv označava tri bliske kulture: starčevačku, kerešku i krišku koje su obuhvatale područje današnje jugoistočne Mađarske, Srbije i Rumunije. Starčevačka kultura, koja je naziv dobila po lokalitetu Starčevo, razvila se u veoma važnom periodu napretka čovečanstva, kada je počela proizvodnja hrane. Početkom neolita ljudi su još uvek živeli u grupama, koje su činili članovi porodice, prikupljali su hranu u sezonskim pohodima i polako se privikavali na život na jednom mestu.



SLIKA – Rasprostanjenost Vinčanske kulture

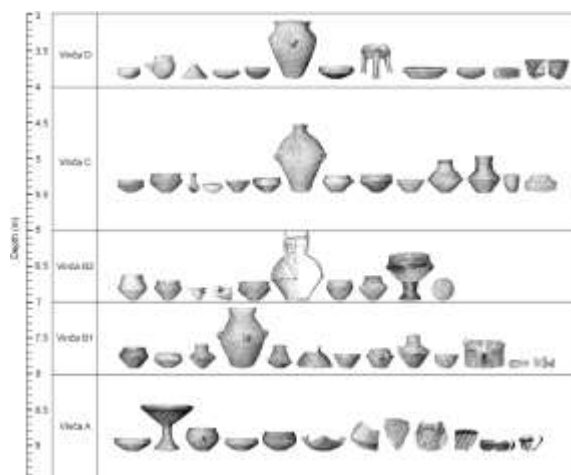
Starčevačka kultura je donela znanja koja će biti veoma značajna za naredni period. Ljudi su živeli u zemunicama i nadzemnim kućama, pravili su izuzetno kvalitetnu keramiku tankih zidova, ukrašenu geometrijskim motivima, statue stubaste forme, koje podsećaju na vinčanske figurine.

Na vezu između starčevačke i vinčanske kulture upućuju oblici keramike i figurine, kao i stambeni objekti i teritorija koju su obuhvatale, iako u arheologiji postoji i druga hipoteza o nastanku vinčanske kulture, po kojoj je značajnu ulogu imao uticaj ili migracija sa jugoistočnog Balkana¹. Matična oblast Vinčanske kulture obuhvata prostor centralnog Balkana, a u trenutku kada je dostizala vrhunac podudarala se sa teritorijom koju je u mlađem i srednjem neolitu obuhvatala starčevačka kultura.



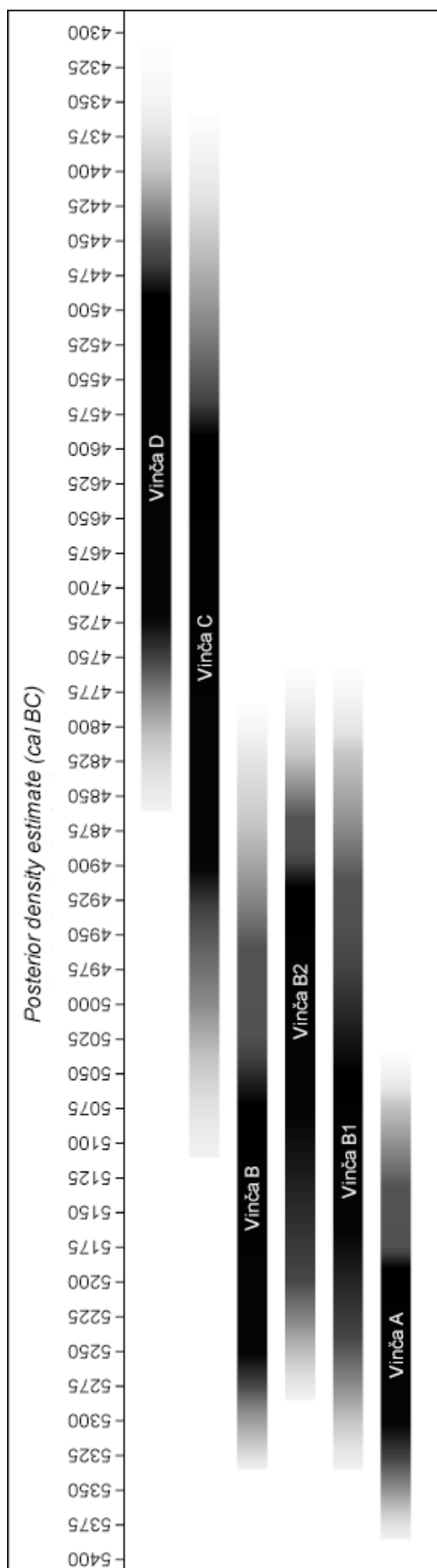
SLIKA – Dijagrami datacija faza Vinčanske kulture, izvor A. Whittle/Milojević

U jugoistočnoj Europi od početka neolita do njegove najznačajnije epohe, Vinčanske kulture, prošao je cijeli milenijum. Vinčanska kultura predstavlja mlađeneolitsku i ranoeneolitsku kulturu jugoistočne Europe (između prvih vijekova 5. milenijuma pre nove ere i prvih vijekova 4. milenijuma prije nove ere).



SLIKA – Dijagram vrsta keramike Vinčanske kulture na lokaciji Belo Brdo Vinča, izvor A. Whittle

¹ Praistorija jugoslovenskih zemalja II (1979.)

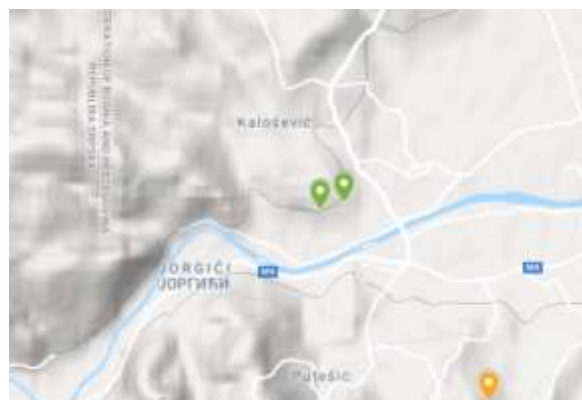


SLIKA – Dijagrami datacija faza Vinčanske kulture, izvor A. Whittle/Milojević

Prostirala se od srednjeg Potisja na sjeveru do Skopske kotline na jugu i od rijeka Usore i Bosne na zapadu do Sofijskog bazena na jugu, odnosno

obuhvatala je teritorije današnje Srbije, Rumunije, Makedonije i Bosne i Hercegovine. Vinčanska kultura je bila tehnološki najnaprednija prahistorijska kultura u svijetu. Najranija metalurgija bakra u Europi potiče sa vinčanskog lokaliteta Belovode u istočnoj Srbiji.

Opis lokacije. Područje leži na zapadnom rubu doline i pruža se u pravcu sjever-jug od rijeke Usore. Lokacija na manjoj zaravni uzvišenja na lijevoj obali rijeke Usore, na istočnoj terasi brda.



SLIKA – Topografska mapa lokacije prikazana pomoću Google maps



SLIKA – Mapa lokacije prikazana pomoću Google maps



SLIKA – Pogled na lokaciju sa sjevera

Jugozapadno od ove lokacije je i arheološko nalazište neolitsko naselje Veliko brdo a nešto sjeveroistočnije lokacija bronzana gradina Tepe. Slične arheološke lokacije u okolini su Debelo brdo u Ularicama, Vinogradine u Ševarlijama (stariji sloj) i

Stjenčice u Šijama. Lokacija Malo brdo je najzapadnija lokacija vinčanske kulture do sada otkrivena.



SLIKA – Pogled na lokaciju sa juga



SLIKA – Pogled na lokaciju sa juga

Presudan značaj na izbor ove lokacije od strane neolitskih stanovnika imao je sastav stijena ove mikrolokacije što se može vidjeti i na geološkoj karti, a što potvrđuju i istraživanja lokacije. Lokacija je bogata bazaltno-magmatskom stijenom gabro, anortozit i norit od koje se na raznim neolitskim lokacijama izrađivale kamene sjekire, baš kao i na lokaciji Malo brdo².



SLIKA – Struktura stijene gabro

Te sjekire se su dalje distribuirale u okolna naselja a našle su svoj put i do Vinče jer se tragovi vinčanske kulture jasno vide na Malome i Velikom brdu u Kaloševiću. Jedan od puteva do Vinče je vodio vjerovatno prema sjeveru do rijeke Ukrina pa zatim Savom do Vinče. Dužina tog puta u jednom smjeru

² Nalazišta stijene gabro osim u Kaloševiću u bližoj okolini se nalaze i zapadno od grada Teslića i sjeverno od grada

iznosi oko 450 kilometara. Drugi bi išao rijekom Usorom, pa dalje Bosnim i Savom do Vinče. Dužina tog puta u jednom smjeru iznosi oko 400 kilometara. Koristili su monoksilne čamce³ od kojih je najstariji pronađen u rijeci Savi u sjevernoj Bosni u Donjoj Dolini (oko 6.000 PDV). Put do Vinče mogli su preći za manje od dva dana, dok je put nazad zahtijevao više vremena jer su morali veslati uzvodno.



SLIKA – Neolitski monoksilni čamac

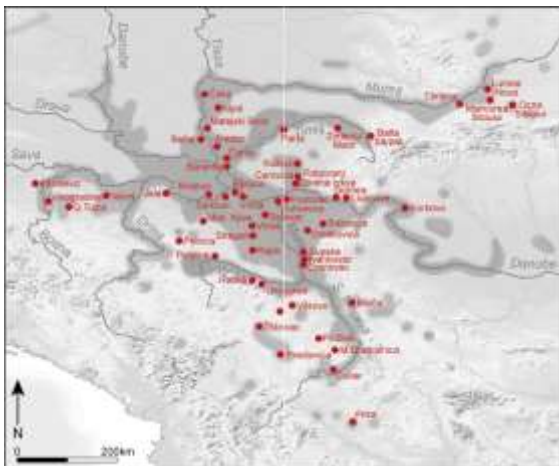


SLIKA – Geološka karta lokacije prikazana pomoću OneGeology gdje je gabro stijena prikazana crvenom bojom sa crnim tačkicama

Nalazi na lokaciji. Nalazi pronađeni na Malom brdu u prijašnjim istraživanjima ukazuju na širenje vinčanske keramike tip B (počinje sa tipom B1 a završava sa B2) na ovoj lokaciji. Početak širenja ove keramike je otprilike 7.300 PDV (5.300 BC), a završava otprilike 7.000 PDV trajući otprilike 300 godina.

Žepča u BiH. U Srbiji to su lokacije u blizini gradova Lajkovac i Brezna.

³ Plovila izrađena dubljenjem debla.



SLIKA – Lokacije na kojima je otkrivena Vinča B1 keramika sa Kaloševičem kao najzapadnijom lokacijom, izvor Milojčić

Na površini su pronađeni brojni ostaci odbitaka od okresivanja kremenom zatim okresane i uglučane sjekire a među njima i nešto fragmenata keramike. Istraživanje na Malom brdu u Kaloševiču je vršio Alojz Benac 1961. godine. 1961. godine otvorenu su dvije manje sonde da se utvrdi karakter nalazišta.



SLIKA – Kameni odbitci od rožnjaka pronađeni na lokaciji

Debljina sloja kao i na Debelom Brdu ne prelazi 0.30 metra. Situacija je dosta slična samo ne može se govoriti o istoj vremenskoj fazi.



SLIKA – Kameni odbitci od rožnjaka pronađeni na lokaciji istraživanjem u 2019. godini

Prilikom kopanja nije primjećen trag arhitekture, niti jedan komad lijepa i slično. U jednoj od sondi pronađeno je mnoštvo okresanog kamena kao i uglučanih sjekira što navodi na mogućnost postojanja intenzivnog radioničkog centra za izradu ovih alatki⁴. Keramika pokazuje bolje odlike izrade u odnosu na lokalitet Debelo Brdo. Veći broj pripada tamno poliranim posudama izrađenim od pročišćene zemlje.

Pretežan dio posuda pripada bikoničnim šoljama i zdjelama sa zaobljenim dijelom. Među njima nalazimo je jednu izduženu vazru sa cilindričnim vratom i izraženim konusom što su po prirodi odlike vinčanske kulture.

Nesistematskim nedestruktivnim istraživanjem godine 2018. i 2019. u organizaciji muzeja u Tešnju A. Mujkanović i A. Agić su ponovo na površini pronašli brojne ostatke odbitaka od okresivanja kremenom, a među njima i nešto fragmenata keramike. Razlika od prije je što su ovaj put pronađena i dva komada ljepa. S obzirom na pronađene forme možemo zaključiti da je ovo naselje nešto starije od Stjenčica i Debelog Brda.

⁴ J. Chapman 1976.



SLIKA – Kameni odbitci od rožnjaka pronađeni na lokaciji istraživanjem u 2019. godini



SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji istraživanjem u 2019. godini



SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji istraživanjem u 2019. godini



SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji (unutarnja i vanjska strana) istraživanjem u 2019. godini



SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji istraživanjem u 2019. godini



SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji istraživanjem u 2019. godini

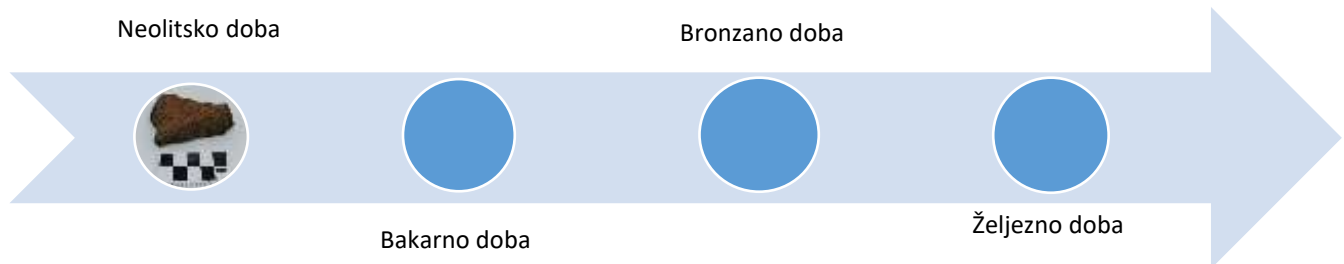


SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji istraživanjem u 2019. godini



SLIKA – Ostatak keramike pronađen na lokaciji istraživanjem u 2019. godini

Zaključak. Neolitska radionica klasificirano kao mlađa faza vinčanske kulture. Na navedenom području, predstavljena je svojom perifernom, dosta osiromašenom varijantom, sa skromnijim sadržajem. Vodeći keramički element predstavljaju bikonične zdjele i posude na nozi, te kanelirani ornament⁵. Vinčanska kultura na ovom prostoru je kasnoneolitska ili ranobakarna kultura. Lokacija bi mogla biti stara bar 5.000 godina. Na osnovu nalaza (veliki broj uglačanih sjekira i odbitaka dobijenih proizvodnjom ovih sjekira) moguće je zaključiti da je ova lokacija služila kao radionica za proizvodnju kamenih sjekira.



SLIKA – Dijagram koji prikazuje doba kada je lokacija bila naseljena/korištena

⁵ M. Vasić: Preistorijska Vinča I (1932.)